

Дубасенюк О.А. Виявлення і розвиток творчого потенціалу майбутніх педагогів // О.А. Дубасенюк / Методичні основи діагностики академічної обдарованості учнів (з урахуванням специфіки освітньої галузі): матер. наук-практ.семінару. – К.: ІОД, 2011. – С. 87-92.

ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

*Дубасенюк Олександра Антонівна,
доктор педагогічних наук, професор
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Обосновывается, что ведущими потребностями студенческой молодежи является самовыражение в процессе профессиональной ориентированной деятельности, самоусовершенствование своих естественных возможностей и развитие педагогического креативного мышления. Интерес к педагогической профессии, потребность в общении с детьми, потребность к творческой самореализации – краеугольные принципы профессионального становления педагога.

It is grounded, that the self-expression is the leading need of the students in the process of the professional oriented activity, self-perfection of natural capacities and the development of pedagogical creative thinking. The interest to the pedagogical profession, the necessity in socializing with the children, the necessity to creative self-realization are basic principles of teacher's professional becoming.

Одним із пріоритетних напрямів вищої освіти України є процес формування творчої особистості майбутнього педагога, створення умов для розвитку педагогічного мислення, творчих здібностей майбутніх учителів. У державній національній програмі “Освіта” (Україна ХХІ століття) відзначається, що розв’язання актуальних проблем освіти створює реальну можливість для

підвищення творчої активності громадян країни, які реалізують себе в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Ці тенденції поширилися в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, які дедалі охоплюють все більше сфер життєдіяльності, включаючи і вищу освіту. Модернізація освітньої діяльності спонукає до забезпечення майбутнього вчителя знаннями, вміннями й практичними навичками самоформульовального характеру, створення умов для його творчого самовдосконалення, серед яких важливе місце займають педагогічні дисципліни.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях зосереджено увагу на проблемі, пов'язаній із творчою діяльністю вчителя, становленні творчого спеціаліста (С. Гончаренко, М. Євтух, В. Загв'язинський, І. Зязюн, В. Кан-Калик, І. Підласий, М. Поташник); на особливостях творчої діяльності (І. Єрмаков, Л. Сохань, С. Сисоєва); проблемах, пов'язаних із професійним самовихованням, самореалізацією особистості (І. Бех, Г. Васянович, О. Дем'янчук, О. Дубасенюк, О. Киричук, О. Кучерявий, О. Пехота, Т. Яценко).

В.Г. Кремінь зазначає, що гармонійно розвинена особистість має бути головною метою і змістом усієї системи освіти. Замість пріоритету держави в освітянському просторі на перше місце має бути поставлена саме людина” [4, с. 13].

З погляду науковців, творча особистість – активна людина, для якої характерні процеси саморозвитку, творчий підхід до розуміння, сприйняття навколишнього світу, самого себе та творча самореалізація щодо власних професійних схильностей і здібностей. Ці властивості насамперед мають бути притаманні сучасному вчителю, від творчого потенціалу і діяльності якого залежить не лише процес його власного самовдосконалення, а й творча самореалізація його вихованців, майбутніх громадян суспільства. Тобто, важливою складовою педагогічної творчої самореалізації є процесуальна (діяльність), що набувається в процесі професійно-педагогічного становлення.

Одною з пріоритетних проблем педагогічної освіти є розвиток у майбутніх учителів потреби до професійної творчої самореалізації. З погляду психологів

потреба – це стан індивіда, що створюється необхідністю, який він відчуває в об'єктах, що зумовлюють його існування й розвиток і виступає джерелом його активності. Саме духовні потреби є підґрунтям творчої активності особистості.

Перш ніж реалізувати себе, людина має пізнати свої потенційні можливості, або власний творчий потенціал. Людина – істота мисляча, а не лише така, яка відчуває і переживає потреби. Водночас вона не тільки усвідомлює певні бажання, але й виражає їх словесно і може представити їх у вигляді власної ідеї. Ідея потреби, якщо людина засвоїла її зміст, дозволяє зрозуміти їй саму себе, життєву і професійну спрямованість, підсилює установку бачити в будь-якій ситуації більше образів, що відповідають цій потребі.

Ідея – це найважливіша складова педагогічної діяльності, що розвиває її до рівня творчої, оскільки саме на ідеї ґрунтується будь-який інноваційний процес. Розуміння такого підходу має велике значення для процесу творчого самовдосконалення майбутнього вчителя, розвитку спроможності контролювати свої потреби. Ідея існує насамперед у свідомості людини (когнітивна сфера), до ідеї можна певним чином ставитися (емоційний відгук – афективна складова), і, відповідно до того, спрямовувати її у певне русло чи гальмувати цей процес – регулятивна сфера діяльності особистості (управлінський аспект).

Сила бажання – складова потреби – залежить від сили нашої уяви (аспект інтелектуальної сфери), і забезпечується творчим мисленням, що характеризується оригінальністю (пошуком власного шляху розв'язання проблеми), гнучкістю (прагненням по-новому підійти до розв'язання актуальних питань), глибиною (намаганням виявити новизну). Творча уява спрямована на створення оригінальної об'єктивності (нове щодо вже наявного у світі; створення нового продукту, досі невідомого) і суб'єктивного (нове щодо особистості; особистість повторює шлях до відкриття, який до нього здійснено). Найбільш відомими прийомами творчої уяви є аглютинація, акцентування, гіперболізація, аналогія, порівняння, схематизація [3, с.55].

Слід урахувати також і такий важливий компонент процесу формування потреби до творчої самореалізації як прогностична спрямованість, що в психології прийнято називати випереджувальним відображенням. За таким підходом потреба усвідомлюється у вигляді конкретних спонукань-мотивів до певних видів педагогічної діяльності, за яких потреби задовольняються. Відтак, мотиви утворюють мотиваційний синдром потреби, тобто деякий стійкий синтез мотивів, які черпають свою енергію із задоволення певної потреби [7, с. 156].

Розглянуті позиції створюють передумови для розробки технології та методики розв'язання проблеми формування у студентів потреби до творчої самореалізації у процесі вивчення педагогічних дисциплін. Їх творчого потенціалу: самопізнання – провідний компонент, на основі якого майбутні педагоги навчаються бачити за своїми захопленнями, мотивами, ті фундаментальні потреби, які мотивують активність наших дій, в нашому дослідженні – творчу активність (вони є наріжними засадами стилю нашого життя). Оволодіння фундаментальними потребами підвищує спроможність студента, його особистісного "Я" контролювати будь-яку потребу, самоаналізувати її, саморозвивати і творчо самореалізувати; використання проєктивних методик, спрямованих насамперед як забезпечення функцій – проєктування людиною самої себе ("проєктивний функціоналізм") [1].

Поняття проєктування особистості ввів у практику видатний педагог А.С.Макаренко, який зазначив, що у вихованні вчителі повинні вміти проєктувати особистість дитини, а цього можна досягти лише на основі глибокого вивчення її індивідуальних особливостей і якостей, виявлення рівня розвитку. Проєктивні методики нині використовуються як синтез поглядів А.С.Макаренка [6, с. 75-76]: методика паралельної дії – опора на інтереси особистості; інтегрування, як важливий засіб синтезу провідних ідей в процесі оновлення (творчий підхід) форм та методів педагогічного процесу тощо; методики перспективних ліній сучасних дослідників О.М. Коберника [5, с. 74-75] – організація виховного процесу на засадах проєктивної педагогіки;

педагогічне програмування Ф. Баррона – особистість як функція проектування людини самої себе тощо [1]. У навчальному процесі здійснюється інтегрування принципів, засобів, методів, що сприяє розвитку у майбутніх учителів проєктивного мислення.

Педагогічний процес в університеті спрямований на формування у студентів здатності до творчої самореалізації проектується поетапно: виявлення педагогічних передумов щодо об'єктивної необхідності, яка усвідомлюється у вигляді відповідної потреби, бажання; організація професійно орієнтованої педагогічної ситуації, яка викликає появу у свідомості образів, що відповідають цій потребі; передбачення обставин, за яких можливий процес творчої самореалізації студента – потенційну педагогічну ситуацію.

Ці компоненти мотивують мету інтелектуально-професійної підготовки: організація умов для творчої самореалізації здібностей студентів щодо творчого набуття знань, умінь, навичок, досвіду, розв'язання професійно орієнтованих педагогічних задач у різноманітних ситуаціях; розвиток творчого світобачення, розширення інформаційного простору за допомогою інтерпретації, підвищення педагогічної компетентності, інтелектуально-творчого потенціалу особистості тощо. Отже, будуючи цей аспект експериментальної роботи, ми виходили з того, що творча самореалізація студента – майбутнього педагога – повинна ґрунтуватися на основі самопізнання своїх творчих потенційних можливостей, їх самооцінки і самовдосконалення як одного із провідних аспектів цього процесу. Розроблена нами типологія професійно орієнтованих педагогічних задач, яка впроваджена у навчальний процес при вивченні педагогічних дисциплін, дає можливість формувати у студентів комплексні педагогічні вміння, серед них: вміння сформулювати проблему та виділити відповідні протиріччя, вміння самостійно конструювати педагогічні задачі, вміння створювати в навчально-виховному процесі ситуації, які сприяють розвитку особистості учня, вміння створювати в навчально-виховному процесі ситуації реальної відповідальності учня за навчання, громадські справи, спонукати їх до

життєтворчості, вміння розробляти і здійснювати засоби, методи, правила навчання і виховання, які відмінні від традиційних тощо.

Також важливу роль у розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів відіграє педагогічний клуб «Еврика», який понад 20 років діє у Житомирському державному університеті імені Івана Франка, на засіданні якого запрошуються як провідні науковці, так і досвідчені вчителі, обговорюються актуальні проблеми виховання та розвитку учнівської молоді, здійснюється науковий пошук у педагогічній сфері.

У процесі вивчення курсу "Основи педагогічної майстерності" було проведено практичні та тренінгові заняття, в ході яких розвивається педагогічне мислення майбутніх учителів, їх уміння, професійні та особистісні властивості, формується індивідуальний стиль професійної діяльності. У поза навчальній діяльності на засіданні клубу студенти засвоюють вправи з тренінгу комунікативних умінь і психотренінгові вправи по релаксації та саморозвитку для оволодіння більш ефективною методикою проведення занять та пізнання власного "Я".

Мета тренінгових вправ – показати майбутнім учителям можливі порушення у сфері спілкуванні, психологічну неефективність у вирішенні окремих педагогічних ситуацій. Головним завданням тренінгових занять є: вироблення позитивного мислення, глибинне програмування для досягнення мети й успіху в професійній діяльності, програмування і моделювання розумового й чуттєвого образів учителя. Складовими тренінгу є описова, оцінювальна "Я – концепції", діяльність щодо природного оточення – суспільства і самого себе.

I складова – описова. Переконавання, яке може бути як обґрунтованим, так і необґрунтованим (когнітивний компонент установки. Образ Я – уявлення індивіда про самого себе). Такого роду самоаналіз – це один із способів, який дає можливість охарактеризувати неповторність і цілісність кожної особистості

II складова – емоційне ставлення до визначеного переконавання (емоційно-оцінювальний компонент). Самооцінка – ефективна оцінка цього уявлення, яка

може мати різний рівень інтенсивності, оскільки конкретні якості «Я образу» можуть викликати більш чи менш сильні емоції, пов'язані з їх прийняттям чи неприйняттям.

III складова – поведінкова, тобто потенційна поведінкова реакція, ті ж конкретні дії, які можуть бути викликані «Я образом» та самооцінкою.

Ураховуючи поставлені завдання та внаслідок проведення діагностично-тренінгових занять, були вироблені такі аффірмації: "Педагогічна професія приносить мені задоволення і радість", "Позитивне мислення дає мені бажані результати"; "Я прагну бути творчим учителем"; "Мені приємно спостерігати за всебічним розвитком дитини". У мене гарне фізичне і психічне здоров'я"; "Я відчуваю радість при спілкуванні з дітьми"; "Я отримую задоволення, працюючи у школі" та ін. Ключові твердження використовувалися нами для творення позитивного «Я образу» творчого вчителя. Тренінгові вправи наблизили педагогічне спілкування до терапевтичного, сприяли особистісному зростанню майбутніх учителів, гармонізували систему їх міжособистісних стосунків.

Постійні заняття теоретичного і практичного плану з циклу педагогічних дисциплін допомагають студентам правильно орієнтуватися у власних психічних станах, адекватно їх оцінювати, вміло управляти своїми емоціями для збереження і зміцнення власного психічного здоров'я і в результаті цього вдосконалювати професійну діяльність при оптимальних витратах нервово-психічної енергії. У процесі дослідження було доведено, що образ сприймання іншої людини у різних людей різний і залежить від відповідного рівня домагань, самооцінки, змістової спрямованості, життєвого досвіду та значущих якостей особистості. Ми поділяємо думку О.О. Бодальова, який вважає, що процес формування образу індивіда взаємозумовлений рівнем сформованості його як суб'єкта пізнання та спілкування [2, с. 135].

Таким чином, дослідженнями підтверджено, що провідними потребами студентської молоді є самовираження в процесі професійно орієнтованій діяльності, самовдосконалення своїх природних можливостей та розвиток

педагогічного креативного мислення. Інтерес до педагогічної професії, потреба у спілкуванні з дітьми, потреба до творчої самореалізації – наріжні засади професійного становлення педагога. На цій основі в студента формуються вміння проектувати свої життєві цілі, сенс життя, розвивати адекватну самооцінку, вольові зусилля (проективні методики), випереджуючи в такий спосіб розвиток власних потенційних можливостей і спрямовуючи їх у певний напрям – випереджувальне відображення.

Список літератури:

1. Кремінь В.Г. Система освіти в Україні: сучасні тенденції і перспективи // Професійна освіта: педагогіка. Польсько-український журнал. – Київ – Ченстохова, 2000. – № 2. – С. 4-27.
2. Дубравська Д.М. Основи психології. – Львів: Світ, 2001. – 279 с.
3. Орлов Ю.М. Восхождение к индивидуальности: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с. 156
4. Баррон Ф. Личность как функция проектирования человеком самого себя // Вопросы психологии. – 1990. – №2. – С. 153 –158.
5. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу. – Твори: В 7 т. – Т.5: – К., 1954. – 268 с.
6. Коберник О.М. Організація виховного процесу на засадах проективної педагогіки // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 4 (21). – С. 74-75.
7. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком. – М.: МГУ, 1982. – 200 с.

8.

Прізвище, ім'я та по батькові	Дубасенюк Олександра Антонівна
Вчений ступінь, вчене звання	Доктор педагогічних наук, професор
Установа	Житомирський державний університет імені Івана Франка
Посада	Професор кафедри педагогіки
Адреса	
Телефон	0967338165
E-mail	dubasenyuk@ukr.net
Напрямок роботи конференції	Теоретико-методологічні проблеми визначення та діагностування обдарованості
Повна назва доповіді	Виявлення та розвиток творчого потенціалу майбутніх педагогів